

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIM VAZIRLIGI
NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

«TARIX O'QITISH METODIKASI» kafedrası

**“Amir Temur va Temuriylar davrida o'zbek davlatchiligining
yuksalishi. Ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayot”
mavzusida 2 soatlik**

M A ‘ R U Z A M A T N I

Tuzuvchi: D.Murtazayev

Navoiy – 2015

Mavzu: Amir Temur va Temuriylar davrida o'zbek davlatchiligining yuksalishi. Ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayot

Reja

1. Amir Temur hokimiyat tepasiga kelishi. Markaziy davlat boshqaruvining takomillashuvi.
2. Amir Temur va Temuriylar davlati boshqaruv tizimi, ijtimoiy-iqtisodiy asoslari.
3. Amir Temur va Temuriylar davri madaniyati.
4. Temuriylar hokimiyatining inqirozga yuz tutishi sabablari.

Tayanch so'z va iboralar: Siyosiy tarqoqlik, Amir Temur, Amir Husayn, "Loy jangi", Ilyosxo'ja, sarbadorlar, Amir Temur – markazlashgan davlat asoschisi, Amir Temur harbiy yurishlari, suyurg'ol, davlat boshqaruvi, Temur tuzuklari, Movarounnahr, Xuroson, SHoxrux Mirzo, Mirzo Ulug'bek, Husayn Bayqaro, madaniyat, Ulug'bek akademiyasi, Alisher Navoiy.

Kimki o'zbek nomini, o'zbek millatining kuch-qudratini, adolatparvarligini, cheksiz imkoniyatlarini, uning umumbashariyat rivojiga qo'shgan hissasini, kelajakka ishonchini anglamoqchi bo'lsa, Amir Temur siymosini eslashi kerak.

Islom Karimov.

Tarixda o'z makoni va zamonini bilan shunday voqealar va insonlar bo'ladiki, ular jamiyatning ham, unda yashayotgan kishilarning ham ijtimoiy taqdirini o'zgartirib yuboradilar. Bizning Vatanimizda shunday ulug' tarixiy voqealar ham, millatning dardiga darmon bo'lgan vatanparvar farzandlar ham nihoyatda bisyor bo'lganligiga oqsoch tarix guvoh. Ana shu milliy va umumbashariy silsilada bir buyuk zot borki, u Vatanimiz o'tmishi, buguni va ertasida behad yuksak o'rin tutadi. Ul muhtaram inson sohibqiron Amir Temur hazratlaridir.¹

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgach, Amir Temur shaxsi yana Vatan va millat timsoliga aylandi. Istiqlolimizning har bir tadbirida, mustaqil davlatimizning har bir qadamida ul buyuk zot ruhi bizga hamrohu – hamnafas bo'lib bormoqda.

¹Qarang: "O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining o'n to'qqiz yillik bayramiga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish to'g'risida". O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. "Xalq so'zi", 2010 yil 1 – iyul; Qarang: "Amir Temur tavalludining 660 yilligini nishonlash to'g'risida". O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. "Xalq so'zi", 1995 yil 1 – yanvar.

Umrining mazmunini **“Millatning dardlariga darmon bo’lishdan iborat deb bilgan Amir Temur xalqimizning ana shunday ardoqli, ulug’ farzandidir”**.²

“Amir Temur shaxsini juda keng ma’noda, nafaqat o’sha zamon, balki hozirgi davr bilan hamohang, istiqlolchi, reformator, ulug’ davlat arbobi, fan va madaniyat homiysi, sarkarda, diplomat, millatparvar, vatanparvar, taqvodor xudojo’y va yana ko’plab insoniy xislatlarga ega bo’lgan tarixiy shaxs sifatida bilishimiz kerak. Agar shunday bilimlarga ega bo’lsak, Amir Temurni ulug’ligicha tushuna olamiz”³, - deb ta’kidlaydi prof. M. Oltinov.

1.XIV asrning 50-60 yillarida Movarounnahr yerlari mayda mulklarga parchalanib, hokimlar o’rtasida siyosiy kurash avj olgan, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy jihatlardan nochor holatga tushib qolgan edi.

Ana shunday ichki o’zaro urushlar avj olib, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy inqiroz kuchayib borgan davr Amir Temur faoliyati bilan bog’liq. Amir Temur SHahrisabz yaqinidagi Xo’ja Ilg’or qishlog’ida barlos bekларidan bo’lgan Muhammad Tarag’ay oilasida 1336 yil 9 aprelda tavallud topadi. Uning yoshligi Keshda kechadi, harbiy mashq, diniy va dunyoviy bilim o’rganadi. 1360-1361 yillarda Tug’luq Temur qarshiliksiz Movarounnahr yerlariga bostirib kirganida Temurning amakisi Kesh hokimi Hoji barlos Xurosonga qochib ketadi. YOsh Temur amakisi hokim bo’lib turgan yerlarni qo’lda saqlash maqsadida Tug’luq Temur xizmatiga kiradi va uning ishonchini qozonib, Kesh viloyati yerlariga hokimlik qilish uchun yorliq oladi. Temurning bu harakati Movarounnahrda siyosiy tarqoqlik, o’zaro nizolar va boshboshdoqlik hukm surgan davrdagi birdan-bir to’g’ri yo’l edi. CHunki kelajakda mahalliy hukmdorlarning Mo’g’uliston xoniga qarshi kurashining yuzaga kelishi, shubhasiz edi. Tug’luq Temur 1361 yilda Movarounnahr yerlarini boshqarishni o’g’li Ilyosxo’jaga topshiradi. SHundan boshlab Amir Temur Tug’luq Temur xizmatidan asta-sekinlik bilan uzoqlashib, Balx hokimi Amir Qozog’onning nabirasi Amir Husayn bilan ittifoq tuzadi. Uni mustahkamlash maqsadida Temur Amir Xusaynning singlisiga ham uylanadi. Muhimi, birgalikda mo’g’ullarga qarshi kurashni ham boshlab yuboradi. U mahalliy hokimiyat uchun bo’lgan janglarning birida, aniqrog’i, Seyistonda turkmanlarga qarshi bo’lgan janglarda o’ng qo’li va oyog’idan yaralanib, bir umrga oqsoq bo’lib qoladi.

1363 yili Tug’luq Temurning vafoti Movarounnahr uchun bo’lgan kurashlarni kuchaytirib yubordi. Lekin mo’g’ul bosqinchilari osonlikcha Movarounnahrni bermasligi ma’lum edi. SHu munosabat bilan Temur va Amir Husaynning birlashgan kuchlari 1365 yilda Movarounnahrdan haydalgan Ilyosxo’ja qo’shinlariga qarshi

²Qarang: Karimov I. A. Xalqimiz bor ekan, Amir Temur nomi barhayotdir; YAngicha fikrlash va ishlash – davr talabi. 5 – jild, Toshkent, “O’zbekiston”, 1997 yil, 167 – bet.

³ Millatning dardiga darmon bo’lib. Amir Temur tavalludining 675 yilligiga bag’ishlangan konferensiya materiallari. Navoiy, 2011 yil.

kurash boshlaydilar. Toshkent va CHinoz oralig'ida bo'lgan mashhur «Loy jangi» ittifoqchilar o'rtasidagi kelishmovchilik tufayli mag'lubiyat bilan tugaydi. Ana shu voqeadan so'ng Amir Temur va Amir Husayn o'rtasida ixtilof boshlanadi. «Loy jangi»da g'alaba qilgan Ilyosxo'ja yesa Movarounnahrda harbiy harakatlarini kengaytirdi. Endi u katta qo'shinlar bilan Samarqandga yurish boshlaydi. Bu paytda Samarqanddagi Mavlonozoda va Abu Bakr Kalaviy boshliq sarbadorlar Ilyosxo'jaga qarshi chiqadilar. Mahalliy aholining vatanparvarlik namunalarini ko'rsatib qarshilik ko'rsatganliklari tufayli Samarqandni qamal qilib turgan mo'g'ul qo'shinlari Movarounnahrni butunlay tashlab ketishga majbur bo'ldilar. Samarqandliklarning mo'g'ullar ustidan erishgan g'alabasi to'g'risidagi xabarni eshitgan Amir Temur va Amir Husayn Movarounnahrda yo'l olishib, Samarqand yaqinidagi Konigilda sarbadorlar rahbarlari bilan uchrashadilar. Bu uchrashuvda o'zaro kelishmovchilik kelib chiqib, sarbadorlarning rahbarlari hiyla yo'li bilan o'ldiriladi. Movarounnahrda Samarqand taxtini Amir Husayn egallab, uning hukmronligi o'rnatiladi. SHundan boshlab Temur va Husayn o'rtasidagi munosabat yanada keskinlashadi. Demak, bu vaqtga kelib Movarounnahrda o'zaro urushlarga barham bera oladigan markazlashgan davlat tuzish o'ta zaruriyatga aylangandi. Buni anglagan Amir Temur Amir Husaynga qarshi zimdan kurash olib borib, Balxni qamal qilish paytida o'z ittifoqchisi Xuttalon hokimi Kayxusrav qo'li bilan 1370 yili Husaynni chetlashtiradi. Mana shu davrdan e'tiboran Amir Temurning Movarounnahrda yakka hukmronlik faoliyati boshlanadi. Bu esa uning qariyb 35 yillik hukmronligi va ko'plab jahongirlik harbiy yurishlari uchun qulay shart-sharoit yaratadi. Amir Temur o'zini Amir Kuragoniy deb atay boshladi. CHunki, u Amir Husaynning beva xotini CHingizxon avlodidan bo'lgan Saroymulkxonimni o'z nikohiga olgan edi. Keyinchalik unga atab maqbara qurdiradi.

Temur qisqa vaqt ichida Amudaryo bilan Sirdaryo oralig'idagi yerlarni, Farg'ona va SHosh mulklarini o'ziga bo'ysindirdi. 1372-1388 yillar orasida Xorazmga 7 marta harbiy yurish qilib, uni ham o'ziga bo'ysundirdi. Temur Oltin O'rda xoni To'xtamishga qarshi 1389, 1391, 1394-1395 yillarda 3 marta yurish qilib, uni ham yengdi. Oltin O'rda qudrati to'lasincha sindirildi. 1395 yilda SHimoliy Kavkaz hamda Terak daryosi bo'yida Temur va To'xtamish o'rtasida shiddatli jang bo'lib, bu jang Temur g'alabasi bilan tugadi. Bu g'alabalar Temur qo'shinlarining quyi Povolje, Astraxan, SHimoliy Kavkaz, Azov bo'ylariga chiqish uchun keng yo'l ochildi. Temurning Xorazm, Movarounnahr yerlariga va Oltin O'rdaga yurishlari, poytaxtning Keshdan Samarqandga ko'chirilishi O'rta Osiyoda markazlashgan davlatni tashkil qilishga qaratilgan bo'lsa, uning Eron, Kavkaz, Hindiston, Old va Kichik Osiyoga harbiy yurishlari imperiyani kengaytirish maqsadida amalga oshirilgandi. Temur o'zining uch yillik (1386-1388), besh yillik (1392-1398), yetti yillik (1399-1405) yurishlari davomida Ozarbayjonda jaloyirlar, Sabzavorda

sarbadorlar davlatini, Hirotida kurdlar davlatini tugatib, Eron va Xurosonni o'z tasarrufiga kiritdi. Amir Temur 1398 yilda Hindistonga qilgan harbiy yurishida Dehli shahrini, 1400 yilda Suriyaga qilgan yurishida yesa Halab va Beyrut shaharlarini, 1401 yilda Damashq shahrini egallaydi. 1402 yilda usmoniylar imperiyasining sultoni Yildirim Boyazidga qarshi yurishida uni mag'lubiyatga uchratadi. Bu g'alaba bilan Temur yevropaning usmoniylar asoratiga tushishini bir necha o'n yillar orqaga suradi. Temur 1404 yilda Kichik Osiyodan Samarqandga keladi va Xitoyga harbiy yurish taraddudini ko'radi. Aslida Temur yirik sarkarda bo'lib, kuchli harbiy boshqaruv tizimini yaratadi.

1404 yil qishida Temur 200 minglik qo'shin bilan Xitoy safariga otlandi. Ammo Temur qattiq betobligi sababli chegara shahari O'trorda to'xtaydi va shu yerda 1405 yilning 18 fevralida vafot etadi. Natijada Xitoyni tobe yetish rejasi amalga oshmay qoladi. Amir Temur vafotidan so'ng uning yirik imperiyasi parchalana boshladi. Temuriy shahzodalarning taxt uchun o'zaro kurashlari qudratli davlatning bo'linishidagi asosiy sabablardan biri edi. Amir Temur taxtiga valiahd qilib nabirasi Pirmuhammadni qoldirgan bo'lsa-da, eng katta o'g'li Jahongir Mirzoning farzandi, ko'pgina amirlar va amaldorlar uning hukmronligini tan olmadilar. 1405 yil mart oyida Temurning nabirasi Xalil Sulton o'zboshimchalik bilan Samarqand taxtini egalladi. Undan tashqari, Xurosonda SHohruh, Balx, G'azna va Qandahorda Pirmuhammad, G'arbiy yeron va Ozarbayjonda Mirzo Umar va Abubakr Mirzo, Turkiston, Sabron, O'tror, Sayramda Amir Berdibek, O'ratepa va Farg'onada Amir Xudoydod, Xorazmda Idiku o'zlarini hukmdor deb e'lon qildilar.

Mamlakatdagi parokandalik va o'zaro urushlarga barham berish uchun SHohruh Mirzo ko'p sa'y-harakatlar qildi. XV asrning 20-yillariga kelib, Amir Temur mulklarining qariyb hammasi SHohruh Mirzo va uning oila a'zolari qo'l ostida edi. SHoxrux Mirzo katta kuch to'plab qat'iyat bilan harakat qilib, Huroson va Movarounnahr yerlarini isyonkor kuchlar ta'siridan qutqarish ularning birligi, yahlitligini ssaqlashga, shahzodalar o'rtasidagi ziddiyatlarni bartaraf etish va yumshatishga muvaffaq bo'ladi. 1409 yilning baxorida SHoxrux Movarounnahrni to'liq egallab uni boshqarishni to'ng'ich o'g'li Ulug'bek ihtiyoriga beradi. O'zi esa Hirotga qaytib Xuroson davlatini idora qila boshlaydi. To'g'ri, XV asr boshlaridan temuriylar davlatidagi ichki nizolar, o'zaro kurashlar mamlakatning ichki hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Lekin temuriy hukmdorlardan SHohruh (1405-1447), Mirzo Ulug'bek (1409-1449), Sulton Husayn (Boyqaro) (1469-1506), qisman Sulton Abu Said (1451-1469) davrlarida ichki osoyishtalik, ma'rifat va madaniyatga e'tibor tufayli ilmu-fan va madaniyat yuksalib, Movarounnahr va Xuroson yana SHarqning ma'rifat va madaniyat markazi nomini qaytarib oladi.

2. Amir Temur davlatni mustahkamlashda qonun-qoidalarning tutgan o'rniga keng e'tibor berdi. U bu haqda quyidagilarni yozdi: «Davlat ishlarini saltanat qonun -

qoidalariga asoslangan holda boshqardim. To'ra va tuzukka tayanib saltanatda o'z martaba va maqomimni mustahkam saqlab turdim». Amir Temur turk-mo'g'ul an'analariga amal qilgan holda o'z davlati hududlarini suyurg'ol (ulus) tariqasida in'om qilish yo'li bilan boshqargan. Temur Movarounnahrda tashqaridagi yerlarni to'rt ulusga bo'lib, farzandlariga in'om yetdi. Bu masalaning e'tiborli tomoni shundaki, bo'lib berilgan yerlar ichki mustaqillikka ega bo'lsalar-da, lekin amalda markaziy hokimiyatga bo'ysunganlar. Uslar o'rtasida turli nizolar va kelishmovchiliklar bo'lmasligi uchun ularning faoliyatini shaxsan o'zi nazorat qilib turgan. Temur davlat mafkurasining kuchli hokimiyat va tayanch yekanligini tushunib yetganligi bois davlat, saltanat ishlarini yuzaga keltirishda kamchilikka yo'l qo'ymaydigan vazirlarni tanlashga alohida e'tibor bergan. Amir Temur vazir to'rtta sifatga ega bo'lishi lozim deb hisoblagan: asillik, toza nasl; aql-farosatlilik; sipohi raiyat ahlidan xabardorlik; sabr-chidamlilik va tinchliksevarlik.

Temur davrida davlat markaziy ma'muriyati boshida devonbegi, ark begi va to'rt vazir turgan. Vazirlar soliq yig'ish, meros ishlari, askarlar maoshi va ularni oziq-ovqat bilan ta'minlash va saroy xarajatlari bilan bog'liq ishlar bilan shug'ullangan.

Amir Temur davlatchiligining hosilasi o'laroq mamlakat xalq xo'jaligining barcha tarmoqlari tez rivojlandi. Ekin maydonlari kengaydi, mevali bog'lar, yangi sug'orish ishlari barpo etildi. Dehqonchilik madaniyati yanada yuksaldi. Movarounnahr shaharlari ijtimoiy qiyofasini o'zgartirib kengaydi, obodonlashdi, yirik hunarmandchilik va savdo, madaniy va ma'muriy markazlarga aylandi. Turkiston yirik iqtisodiy mintaqa sifatida shuhrat qozondi. Aholining moddiy-maishiy turmush sharoiti farovonlashdi. Natijada jamiyatning ijtimoiy, madaniy, ma'naviy taraqqiyoti uchun qulay shart-sharoit yaratildi. Amir Temurning boshqa davlat boshliqlaridan farqi, u butun umri davomida bunyodkorlik ishlari bilan mashg'ul bo'lganligida. El-ulus dardi, Vatan obodligi va yaxlitligi g'ami bilan yashadi. Ul ulug' zotning bizga qoldirgan "Qay bir joydan bir g'isht olsam, o'rniga o'n g'isht qo'ydim, bir daraxt kestirsam, o'rniga o'nta ko'chat ektirdim"⁹ degan o'gitomus so'zlari fikrmizning isbotidir.

Temur davridagi ilm-fan, me'morchilik, san'at sohalari o'z davriga nisbatan yuqori darajada rivojlanib, yuksak ma'naviy boylik darajasiga ko'tarildi. Sohibqiron mamlakat obodonchiligiga ham juda katta e'tibor berdi. Samarqandni poytaxt qilib olgach dunyoning turli joylaridan keltirilgan binokorlar, me'morlar tomonidan masjidlar, madrasalar, maqbaralar qurildi. Hattoki g'ariblarga oziq-ovqat beradigan g'aribxonalar, yo'lovchilar qo'nib o'tadigan maxsus joylar ham qurilgan. SHahar atrofi mustahkam devorlar bilan o'ralib, Ohanin, SHayxzoda, CHorsu, Korizgoh, So'zangaron, Feruza kabi nomlar bilan darvozalar quriladi. Temurning qarorgohi

⁹Qarang: Karimov I. A. Amir Temur-faxrimiz, g'ururimiz; YAngicha fikrlash va ishlash-davr talabi. 5-jild, Toshkent, "O'zbekiston", 1997 yil, 187-bet.

sifatida noyob ma'muriy bino Ko'ksaroy va Bo'stonsaroylar qad ko'taradi. Samarqand atrofida atab go'zal bog'lar yaratgan. Temur tug'ilgan joyi Keshda Oqsaroy, Jome masjidi, madrasalar barpo ettirdi. Turkiston shahrida Xoja Ahmad YAssaviy maqbarasini qurdiradi. Bu davrda Buxoro, Samarqand, SHahrisabz va Toshkent kabi shaharlar hunarmandchilik va savdo markazlariga aylandi. Amir Temur savdo yo'llari rivojiga va uning tinchligiga alohida e'tibor berdi. U boy o'ljalar bilan cheklanib qolmay, balki jahon karvon savdosi yo'llari (Evropa va O'rta Osiyo mamlakatlarining Uzoq SHarq bilan) ustidan hukmronlik qilishni ham o'z oldiga maqsad qilib qo'ygandi. Sohibqiron Oltin O'rda hududidan o'tgan shimoliy savdo yo'lini ishdan chiqarish va savdo yo'lini O'rta Osiyo orqali o'tgan eski ipak yo'liga yana burib yuborishga zo'r berib harakat qildi.

Amir Temur davlatining mafkurasi ijtimoiy-iqtisodiy hayotni izga solib yo'naltirishdan tashqari siyosiy hayotda ham katta kuchga aylandi. U chet davlatlar bilan aloqani kengroq yo'lga soldi. U davr shart-sharoitlaridan kelib chiqib, tashqi siyosatda qat'iy faol harakat qilib, o'z saltanati dovrug'ini jahon miqyosiga olib chiqa oldi. Amir Temurning Yildirim Boyazid ustidan bo'lgan g'alabasidan so'ng Fransiya, Angliya, Genuya va Vizantiya erkin aloqalarni, savdogarlar va mol almashishni taklif yetgan. U yevropa mamlakatlari bilan yaqin qo'shnichilik qilish, savdo karvon yo'llarini rivojlantirish niyati borligini ko'rsatib, o'z davlati shuhratini yevropaga tarqata oldi. Davlatning faol tashqi siyosat yuritishi ko'p jihatdan mamlakatning ichki ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy taraqqiyot darajasiga bog'liq bo'ladi. Bu-asrlar sinovidan o'tgan ijtimoiy qonuniyat. Davlat tashqi dunyo bilan hamkorlik qilmasdan xalqaro nufuzga erisha olmasligini Amir Temur juda yaxshi bilgan. Masalan, uning SHarq va yevropaning Fransiya, Ispaniya, Italiya, Xitoy, Hindiston, Misr, Rum (Turkiya) kabi davlatlari bilan faol iqtisodiy, savdo v. h. aloqalar o'rnatganligi to'g'risida asosli dalillar, hujjatlar, maktublar mavjud. U kishining maqsadi-mamlakatlararo yagona savdo-iqtisodiy makon yaratish edi. Amir Temurning "Dunyo savdo ahli ila obod bo'lajak" degan shiorida xalqaro iqtisodiy-savdo aloqalarini keng miqyosli yo'lga qo'yish, undan barcha ellarni, birinchi navbatda, o'zining xalqini bahramand etish g'oyasi mujassamlashgan.

Amir Temur davrida diniy ilmlar va dunyoviy fanlar barqaror bo'lgan. U o'z davrining fan va madaniyat homiysi sifatida ham shuhrat qozondi. Doimo kamsitilgan va e'tibordan chetda bo'lgan mazhab tarafdorlarini o'z homiyligiga olgan. Darvesh, faqir-miskinlarni o'ziga yaqin tutib, ularni ranjitmaslikni o'zining insoniy burchlaridan biri deb bilgan. Amir Temur hayotining so'nggi yillarida o'zining esdaliklari va tuzuklarini yozib qoldirdi "Temur tuzuklari" da davlat tuzilishining asosiy bo'g'inlari, ularning vazifa, funksiyalari, vazirlarning faoliyatlari, turli hil ijtimoiy guruhlar, tabaqalarga munosabat, qo'shin tuzilishi davlatning moliya

va soliq siyosati, mulkiy munosabatlar hamda shu singari dolzarb masalalar, ularni hal yetish yo'llari aniq ifodalangan.

Ma'rifatparvarligi va aqlli bilan nom chiqargan SHohruh davrida asriy ilm-fan, madaniyat an'analari qayta jonlana boshlagan edi. SHahar qayta qurildi. Hirotidagi eng gavjum joylardan biri SHohruhning o'g'li Boysunqur tashkil etgan kitobxona nomini olgan joy bo'lib qoldi. Bu yerda o'z davrining yeng sara kitoblari qayta ko'chirilar, sotib olinar va sotilar edi. Bu paytda hukmdor va amaldorlarning homiyligi natijasida tasviriy san'at, amaliy san'at, xattotlik san'ati o'z rivojini maromiga yetqazdi. Mirak Naqqosh boshchiligidagi sharq miniatyura san'ati ham o'z faoliyatini shu yerdan boshlagan edi. Hirotlik va xurosonlik ko'plab badavlat zodagonlar, savdogarlar ham ilm-fan, madaniyatga homiylik qila boshlaydilar. Masalan, SHohruh hukmronligi davrida zodagon Hoji Arslon Tarxon o'zining ma'rifatparvarligi bilan nom chiqargan edi.

3. Movarounnahr yerlarini 1409 yildan boshlab SHohruhning katta o'g'li Ulug'bek Mirzo boshqara boshladi. Ulug'bekning hukmronlik davri (1409-1449) asosan Movarounnahrda ijtimoiy-iqtisodiy hayot, ilm-fan va madaniyatning rivojlanishi bilan izohlanadi. Mirzo Ulug'bek Movarounnahrni musulmon olamining ilmiy markaziga aylantirishga harakat qildi. Xususan, Samarqand, Buxoro, Kesh ilm-fan markazlariga aylandi. U 1417 yilda Buxoro, 1420 yilda Samarqand va 1433 yilda G'ijduvonda madrasalar barpo etdi. Samarqandni obodonlashtirish ishlariga boshqosh bo'lib, Go'ri Amir, SHohizinda me'moriy majmualarini oxiriga yetqazdi. Marvda ham bir qator diniy muassasalar qurdiradi. Hadisi sharifdagi «Ilm olmoqqa intilmoq har bir muslim va muslima uchun ham farz va qarz» degan iborasi Buxoro madrasasi peshtoqiga shior sifatida o'yib yozdirib qo'yiladi. Xususan, Samarqandga o'z zamonasining yirik, taniqli olimlarini chorlashga harakat qilgan. Uning sa'y-harakatlari tufayli zamonasining 100 dan ortiq olimlari Samarqandga yig'ildilar. Ular orasida Taftazoniy, Mavlono Ahmad, o'z zamonasining «Aflotuni» deb nom olgan Qozizoda Rumiy, G'iyosiddin Koshiy, Muhammad Xavofiylar va boshqa taniqli olimlar ham bor edi. 1420 yilda Samarqand madrasasi ochilganda unda 90 dan ortiq olim qatnashgan. Ilk ma'ruzani Mavlono Havofiy o'qigan vaqtida, uni faqat 2 kishi – Mirzo Ulug'bek va Qozizoda Rumiy tushungan, xolos. Keyinchalik o'z zamonasining taniqli kishilari Abdurahmon Jomiy, Xo'ja Ahror va boshqalar ham Samarqand madrasasida tahsil olganlar.

SHuningdek, Samarqandda bu davrda bir necha madrasalar ham bo'lib (Xonim, Feruzshoh, SHohmalik, Qutbiddin va boshqalar) ularda ham salohiyatli olimlar dars berishar edi. 1424-1429 yillarda Samarqand yaqinidagi Obirahmat anhorlari yaqinida Mirzo Ulug'bek rasadxona qurdiradi. U o'sha davrning noyob inshootlaridan bo'lib, doira shaklida barpo yetilgan, imoratning aylanasi 47 m., balandligi 31 m. dan iborat 3 qavatli bino bo'lgan. Binoning ichida maxsus tekshirish

xonalari bo'lib, unda yerlarda maxsus asbob-uskunalar joylashtirilgan. Samoni kuzatish va o'rganish borasida G'iyosiddin Jamshid yordamida astronomik o'lchov asbobi - ulkan sekstant o'rnatilgandi. Bu sekstant SHarqdagi eng katta astronomik o'lchov asbobi hisoblangan. SHuningdek, mahalliy ustalar (Iso Usturlobiy, Abu Mahmud Xo'jandiy, usta Ibrohim) qo'li bilan ko'plab zaruriy astronomik o'lchov asboblari ham yasaladi va o'rnatiladi. Rasadxona qoshida 15 ming nusxadan iborat boy kutubxona ham bo'lgan. Uning atrofida olimlar yashaydigan yer-chorbog'lar Bog'imaydon va CHinnixon nomi bilan shuhrat topdi. Ulug'bek Samarqandda o'ziga xos astronomiya maktabini yaratdi. Rasadxonada Ulug'bek bilan birga o'z zamonasining mashhur matematigi va astronomlari Qozizoda Rumiy, G'iyosiddin Jamshid, Koshiy, Ali Qushchi kabilar tadqiqot ishlarini olib borgan.

Rasadxonadagi tadqiqotlar natijasida 1018 ta yulduzning o'rni va holati (koordinatlari) aniqlanib, astronomik jadval tuzildi. O'rta Osiyo, YAqin va O'rta SHarq o'lkalari bo'ylab joylashgan 683 geografik punktlarning Samarqand kenglik koordinatalari bilan belgilab chiqildi. Matematika fani sohasida Ulug'bek maktabi yaratilgan – uning darajali algebrali tenglamasi yechilib, bir darajali yoyning sinusi aniqlangan. SHu jihatdan buyuk olimning «Ziji jadidi Ko'ragoniy» (Ko'ragoniyning yangi astronomik jadvali) nomli asari diqqatga sazovordir. Bu asar ikki qismdan iborat bo'lib, unda keng muqaddima va 1018 ta yulduzning o'rni berilgan. Undan tashqari, Ulug'bekning «To'rt ulus tarixi» tarixiy asari va musiqaga bag'ishlangan beshta risolasi ham mavjuddir.

Ulug'bek davrida, shuningdek, Samarqand SHarqning madaniy markaziga aylanganligi uchun mashhur faylasuf Ali ibn Muhammad Jurjoniy, taniqli tabib Mavlono Nafis, shoir Xayoliy Buxoriy, «YUsuf va Zulayho» dostonining muallifi Durbek, qasida janrining taniqli namoyandasi o'zbek shoiri Sakkokiy, mashhur xattot Abdurahim Xorazmiy va boshqalar Ulug'bek homiyligi ostida Samarqandda yashab ijod qilganlar. YAna SHarqning ko'plab taniqli olim va shoirlari, fuzaloi ulamolari Samarqandga tez-tez kelib turdilar. Ulug'bek davridagi madaniy markaz keyinchalik Ulug'bek akademiyasi nomini olib, dastavval mashhur fransuz yozuvchisi va olimi Volter (1694-1778) tomonidan e'tirof e'tilgandi. Ulug'bek atrofiga uyushgan kuplab buyuk qomusiy olim soxiblari - Qozizoda Rumiy, Giyosiddin Jamshid Koshiy, Muxammad Ali Qushchi, Muxammad Havofiylar ilm-fanning turli soxalarida, ayniksa, astronomiya, matematika singari aniq fanlar buyicha barakali ijod qildilar xamda o'zlaridan ulkan meros koldirib ketdilar. Temuriylar davri tasviriy san'atining ulkan namoyandasi, tengsiz talant soxibi, o'nlab mohir musavvirlarning ustoz, benazir ijodi xozirgacha xam insoniyat axlini lol qoldirib kelayotgan Kamoliddin Behzod (1455-1537) ham Hirot ijodiy muxitida faoliyat ko'rsatdi.

Temur va temuriylar davrida tarixshunoslik fani rivoj topdi. Bu davrda yashab ijod qilgan muarrixlarning asarlarida o'sha zamon tarixiy voqealarning mufasal

tafsilotlari, sharhlaridan tashkari ularning chuqur ijtimoiy mohiyati, mazmuni o'zining butun ziddiyatliligi va murakkabliligi bilan ifoda etilgan. Bu davr tarixchilaridan Nizomiddin SHomiy, Hofizu Abru, SHarofiddin Ali YAzdiy, Fosix Xavofiy, Abdurazzok Samarkandiy, Ibn Arabshox, Giyosiddin Ali, Mirxond, Xondamir usha davr ijtimoiy hayoti jarayonining talab va ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda temuriy hukmdorlarning turli-tuman faoliyati, sa'y-xarakatlari bilan bog'lik tarixiy xodisalar, voqealarni xolis va xaqqoniy aks ettirishga intilganlar.

Ulug'bek vafotidan so'ng madaniy markaz Xurosonga va uning poytaxti Hirotga ko'chdi. Hirot madaniy va ilmiy markazning shakllanishida Huroson hukmdori Sulton Husayn (Boyqaro) va buyuk shoir va mutafakkir Alisher Navoiyning roli nihoyatda beqiyos bo'ldi. Ma'rifatli hukmdor bo'lmish Sulton Husayn butun Xurosonda ilm-fan, adabiyot, madaniyat homiysiga aylandi. Uning o'zi «Husayn» taxallusida g'azallar bitgan. Hozirgi kungacha uning she'riy «Devon»i va Nasriy «Risola» asarlari yetib kelgan. Alisher Navoiy (1441-1501) yoshligidan temuriy shahzoda Sulton Husayn bilan do'st edi, keyinchalik ular Xuroson hokimi Abdulqosim Bobur (1451-1457) xizmatida birga bo'lganlar. Husaynning xizmat davrida Alisher Navoiy Mashhad va Hirot madrasalarida tahsil ko'radi. Keyinchalik Movarounnahr hokimi Sulton Abu Said tazyiqi bilan Samarqandga ketishga majbur bo'ladi va u yerda 2 yil turib, o'z bilimni yanada takomillashtiradi. 1469 yilda Xuroson taxti Sulton Husaynga tekkanidan so'ng, uning taklifi bilan yana Hirotga keladi va bu yerda dastlab muhrdorlik, so'ngra vazirlik qiladi. Alisher Navoiy vazirlik davrida (1472-1476) mamlakatda iloji boricha osoyishtalik va adolat o'rnatishga harakat qildi, shaharlar yuksaldi, suv chiqarilib ko'pgina yerlar obod bo'ldi, hunarmandchilik va savdo-sotiq ishlari yanada rivojlandi. Navoiy ilm-fan, ma'rifat va madaniyat ahliga shaxsan o'zi homiylik qildi. Garchi toju taxt uchun kurashlarda va fitna-nizolar natijasida Navoiyning Sulton Husayn bilan oralari biroz sovugan bo'lsa-da, lekin Navoiy umrining oxiriga qadar davlatning tayanch shaxslaridan biri bo'lib qoldi. Jumladan, u vazirlik lavozimidan ketar yekan, Navoiyga shohona to'n kiygizib, uning iltimosi hech qachon yerda qolmasligini qayd qiladi. Ma'lumotlarga ko'ra, Alisher Navoiy 300 dan ortiq turli qurilish, obodonchilik ishlariga bosh-qosh bo'lgan. Hirotidagi Injil daryosi bo'yida uning rahnamoligida «Ixlosiya», «SHifoia» majmualari, Tus viloyatidagi Turuqband suv ombori va kanali, Hirot va Mashqaddagi sug'orish inshootlari, Astroboddagi saroy va masjid, Marvdagi madrasa ishga tushirildi. Navoiy o'z daromadlarini ham xayriya ishlariga sarflaydi. SHaxsan uning mablag'lari hisobidan 52 ta rabot, 19 ta hovuz, 16 ta ko'prik, 9 ta hammom va boshqalar qurilgan. Xurosonda 12 dan ortiq minora, masjid va rabotlar ta'mirlandi.

Navoiy homiyligida SHarq miniatyurasi maktabining yetuk namoyandasi «SHarq Rafayeli» nomini olgan Kamoliddin Behzod, tabiblar Abdulxay Muniy,

Darvish Ali, xattotlardan Sulton Ali Mashhadiy, musiqachilardan Husayn Udiy, tarixchilardan – Sohib Doro, Muhammad Nizomiy, Kamoliddin Binoiy, Davlashoh Vosifiy, Muiniddin Muhammad, Mirxond va boshqalar yetishib chiqdilar. Alisher Navoiy turkiy tilda 1483-1485 yillarda 5 ta dostondan iborat «Hamsa» asarini yaratdi. Buyuk shoirning 20 dan ortiq asarlari ham ana shu tilda yaratildi. Ularning mazmunida tarixiy, falsafiy, axloqiy mezonlar bo'lib, insoniyatga xos bo'lgan barcha ijobiy xislatlar ulug'lanadi.

Amir Temur va temuriylar davri madaniyatining mazmuni, manzarasi va ko'lamiga usha zamonda har taraflama gurkirab ravnaq topgan badiiy adabiyotda yaqqol namoyon buldi. Eng muhimi shundaki, bu davrda badiiy tafakkurda an'anaviy bayroqdor bo'lib kelgan fors-tojik adabiyoti bilan yonma-yon turkiy-o'zbek adabiyoti xam rivojlanib, uning namoyandalari safi ko'payib bordi. Bu o'rinda o'zbek mumtoz adabiyoti taraqqiyotiga salmoqli hissa qo'shgan Lutfiy, Xaydar Xorazmiy, Durbek, Gadoiy, Atoiy, Sakkokiy, Husayniy singari so'z ustalari nomini alohida tilga olib o'tish joizdir. SHoir Lutfiy (1366-1465) o'zining 20 dan ortiq asarlari bilan Navoiygacha ham mashhur bo'lgan.

Ana shu davrda SHarofiddin Ali YAzdiyning (vafoti 1454 y) Temur tarixiga doir Nizomiddin SHomiydan so'ng yozilgan bir xil nomdagi «Zafarnoma» asari yaratildi.

Fors-tojik adabiyotida mashhur bo'lgan Abduraxmon Jomiy (1414-1492)ning ham roli buyuk bo'ldi.

4. 1447 yilda SHohruh Mirzo vafotidan so'ng Temurzodalar o'rtasidagi kurash boshlanib ketdi. Oqil va dono hukmdor Ulug'bek bu kurashlarga barham berishga harakat qilib ko'rdi. Lekin buning uddasidan chiqolmadi. Aksincha, o'g'li Abdullatifning bevosita ishtiroki tufayli o'zi bu kurashlarning qurboni bo'ldi. Xullas, XV asr o'rtalariga kelib, Mirzo Ulug'bek vafotidan keyin (1449) temuriy shahzodalar o'rtasida hokimiyat uchun kurash yana avj oldi. Abdullatif xurofotchi din ahllari, darveshlar guruhi bilan yaqinlashib, o'zini himoya qilishga urindi. Lekin qotil padarkush taxtda uzoq o'tira olmadi. 1450 yilning 8 mayida o'ldirildi. Endi Samarqand taxtiga temuriylardan Mirzo Ulug'bekning kuyovi hamda jiyani Mirzo Abdullo o'tiradi. Buxoroda yesa hokimiyat Mironshohning nevarasi Sulton Abu Said qo'liga o'tadi. Mirzo Abdullo o'zining bir yillik hukmronlik davrida mamlakatda barqarorlikni tiklashga, Mirzo Ulug'bekning madaniy sohadagi ishlarini davom ettirishga, markaziy hokimiyatni kuchaytirishga harakat qildi. U Samarqand taxti davogarlari Alouddavla va Abu Saidlar bilan kurash olib borib, Samarqandga qarshi yurish qilgan Abu Said qo'shinini tor-mor keltirdi. Abu Said Sirdaryo ortiga qochib, Dashti Qipchoq o'zbeklari xoni Abdulxayrxondan yordam so'rab murojaat qiladi. 1451 yilning yozida Samarqand yaqinidagi SHeroz qishlog'ida bo'lgan jangda Mirzo Abdullo o'ldirilib, taxt Sulton Abu Said Mirzo (1451-1469) qo'liga o'tadi. Temur

davlatining Xuroson yerlari SHohruhning boshqa bir nevarasi Boysunqurning o'g'li Abdulqosim Bobur qo'lida saqlanib qolib, u to vafoti (1457)ga qadar Hirot taxtini boshqarib turadi. Bu vaqtga kelib o'zaro siyosiy tarqoqlik yanada avj oladi. Birgina Xurosonning o'zi o'ndan ortiq qismga bo'linib ketadi. O'zaro taxt uchun muttasil kurashlar mamlakat iqtisodiy va madaniy hayotiga katta zarar yetqazib, inqiroziy holatlarga sabab bo'la boshladi. Abulqosim Bobur Xurosonni o'z qo'li ostida birlashtirishga, SHohruh davridagi madaniy hayotni tiklashga harakat qildi. 1454 yilda uning Samarqandga yurishi muvaffaqiyasiz tugab, 40 kunlik shahar qamalidan keyin yana orqaga qaytishga majbur bo'lgan edi.

1457 yilda Abulqosim Bobur Mashhadda vafot yetganidan so'ng Hirot taxti, Xuroson yerlari uchun kurash yana avj oladi. Bunday vaziyatdan ustalik bilan foydalangan Sulton Abu Said 1457 yili Xurosonga harbiy yurish qilib, Hirotni egallaydi. SHu tariqa Abu Said (1451-1469) temuriylar davlatining ikkala qismini ham birlashtirishga yerishdi, uning chegaralari SHarqiy Turkistondan to Iroqqacha, Sirdaryodan to Hindiston chegaralarigacha bo'lgan yerlarni o'z ichiga oldi. U o'z hukmronligi davrida hokimiyatni mustahkamlashga, isyonkor amaldor-noiblarni jazolashga asosiy e'tiborini qaratdi. U bir muncha iqtisodiy va madaniy tadbirlar o'tqazishga ham urindi. Lekin uning harakatlari natija bermadi. Xususan, yeron va Xorazmdagi siyosiy tarqoqlikni tugata olmadi. Hirot taxtiga temuriy shahzoda Sulton Husayn (1438-1506) Umarshayxning nevarasi Abul Qosim Bobur vafotidan keyin (1457) davogarlik harakatini boshlab yuboradi. U XV asr 60-yillaridan katta harbiy qo'shinga bosh bo'lib, 1461-1464 yillarda Hirot, Obivard, Niso, Mashhad va Xorazmda goh muvaffaqiyatli, goh muvaffaqiyasiz kurashlarni olib bordi. 1469 yili bahorda temuriylarga avvaldan tegishli bo'lgan G'arbiy yeron yerlarini qaytarib olish maqsadida Sulton Abu Said Oqqo'yunlo' turkmanlarga qarshi yurishni boshlaydi. Biroq oqqo'yunlo'lar hokimi Uzun Hasan (1453-1478) tomonidan Ozarbayjonning Mo'g'on dashtida jang vaqtida o'ldiriladi. Abu Saidning o'g'illari Sulton Husayn yesa 1469 yil 24 martida tantanali suratda Hirotga kirib keladi. Natijada temuriylar saltanati yana ikki qism: Movarounnahr va Xurosonga bo'linib ketadi. Movarounnahr yesa ketma-ket Sulton Saidning o'g'illari Sulton Ahmad (1469-1494), Sulton Mahmud (1494-1496)lar hamda Mahmudning o'g'li Sulton Ali Mirzo (1496-1501)lar tomonidan mustaqil ravishda boshqarildi. Lekin ko'p holda, ayniqsa, Sulton Ahmadning davlat boshqaruvvidagi kaltabin, o'quvsiz va sustkashligi Sulton Mahmud va Sulton Ali Mirzolarning davlat ishlarini o'z holiga tashlab, aysh-ishratga berilib ketganligi bois ushbu hukmdorlar davrida o'zaro tarqoqlik yanada kuchayadi. Ayrim viloyatlarning noiblari va amirlarining ta'siri o'sib, ko'pincha ular mustaqil faoliyat yo'liga o'tib ola boshlaydilar. Siyosiy hayot va ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarda ruhoniylarning, ayniqsa, so'fiylarning ta'siri yanada kuchaydi. Xususan, shu davrning ko'zga ko'ringan diniy arbobi Xo'ja Ubaydulloh Ahror (1404-

1490) mamlakatda ta'sirli shaxsga aylanib, o'zaro kurash nizolar vaqtida mamlakat tinchligini saqlash yo'lida bir necha marotaba bu kurashlarni to'xtatib qolishga muvaffaq bo'ldi. O'zaro urushlar, temuriy shaxzodalar o'rtasidagi shiddatli kurashlarda toblangan, tajriba orttirgan, dovyurak sarkarda Xusayn Boyqaro (1438-1506) Xurosonda xokimiyatni egallagach, mamlakatda tinchlik, osoyishtalikni karor toptirish, ichki hududiy nizolar, ziddiyatlarni bartaraf etish va markaziy xokimiyatni mustahkamlashga asosiy e'tiborni qaratdi. Sulton Husayn (Boyqaro) (1469-1506) davlati o'z tarkibiga Xorazm, Eronning bir qismi va Xurosonni olgan bo'lib, u temuriylar tarixida oxirgi yirik davlat arbobi edi. Uning deyarli 40 yillik hukmronlik davri o'zaro kurashlardan xoli bo'lmasa-da, lekin mamlakatda iqtisodiy va madaniy hayot yuksak darajada saqlanib qoldi.

Temuriyzodalar o'rtasidagi o'zaro urushlar, birodarkushliklar nafaqat quyi tabqqa ahlining, balki yirik zodagonlarning ham noroziliklariga sabab bo'ldi. Temuriylar davlatidagi siyosiy tarqoqlik, ayrim hukmdorlarning ajralib, mustaqillikka intilishi bu davlatning yemirilishiga olib keldi. Natijada Amir Temur asos solgan ulkan saltanat tanazzulga yuz tutdi va tugatildi.

ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. Amir Temur davridagi bunyodkorlik va hamkorlik ruhi bizga namuna bo'laversin. Asarlar. 4-jild. Toshkent, "O'zbekiston", 1996.
2. Karimov I. A. Xalqimiz bor ekan, Amir Temur nomi barhayotdir; YAngicha fikrlash va ishlash – davr talabi. 5 – jild, Toshkent, "O'zbekiston", 1997 yil.
3. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. Toshkent, "SHarq", 1998.
4. Karimov I. A. YUksak ma'naviyat-engilmas kuch. Toshkent, "Ma'naviyat", 2008 yil.
5. Amir Temur Ko'ragoni. Zafar yo'li. Toshkent, "Nur", 1992.
6. Amir Temur o'g'itlari.(to'plam) Tuzuvchilar: B.Axmedov, A.Aminov. T."Navro'z" 1992
7. Amir Temur va temuriylar davrida madaniyat va san'at. Toshkent, "G'afur G'ulom", 1996.
8. Amir Temur va Ulug'bek zamondoshlari xotirasida" (Risola) B.Axmedov, U.Uvatov, G'.Karimov va boshqalar.T. "O'qituvchi" 1996.
9. Ahmedov A. Ulug'bek Muhammad Tarag'ay. Toshkent, 1994.
10. Ahmedov B. Amir Temur, Toshkent, "Meros", 1995 yil. 1
11. Ahmedov B. Amir Temur: Rivoyat va haqiqat. Toshkent, "Qomuslar bosh taxririylati" 1996.
12. Ahmedov B. Amir Temurni yod etib. Toshkent, "O'zbekiston", 1996.
13. Abduraimov Mahkam. Temur va To'xtamish.(mas'ul muharrir K.Normatov. T. G'.G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. 2000.
- 14.Temur tuzuklari. Toshkent, "SHarq", 2005 yil
15. Nizomiddin SHomiy. Zafarnoma. Toshkent, "O'zbekiston", 1996.
16. SHarafuddin Ali YAzdiy. Zafarnoma. Toshkent, "Kamalak", 1994.
17. Ibn Arabshoh. Amir Temur tarixi. Toshkent, "Mehnat", 1992.
18. Ivanin M. Ikki buyuk sarkarda. CHingizxon va Amir Temur. Toshkent, 1994.
19. I. Mo'minov. Amir Temurning O'rta Osiyo tarixida tutgan o'rni va roli. Toshkent. Fan. 1993.
20. Herman Vamberi. Buxoro yoxud Movarounnahr tarixi. Toshkent, 1990.
21. Millatning dardiga darmon bo'lib... Navoiy, 2011 yil.

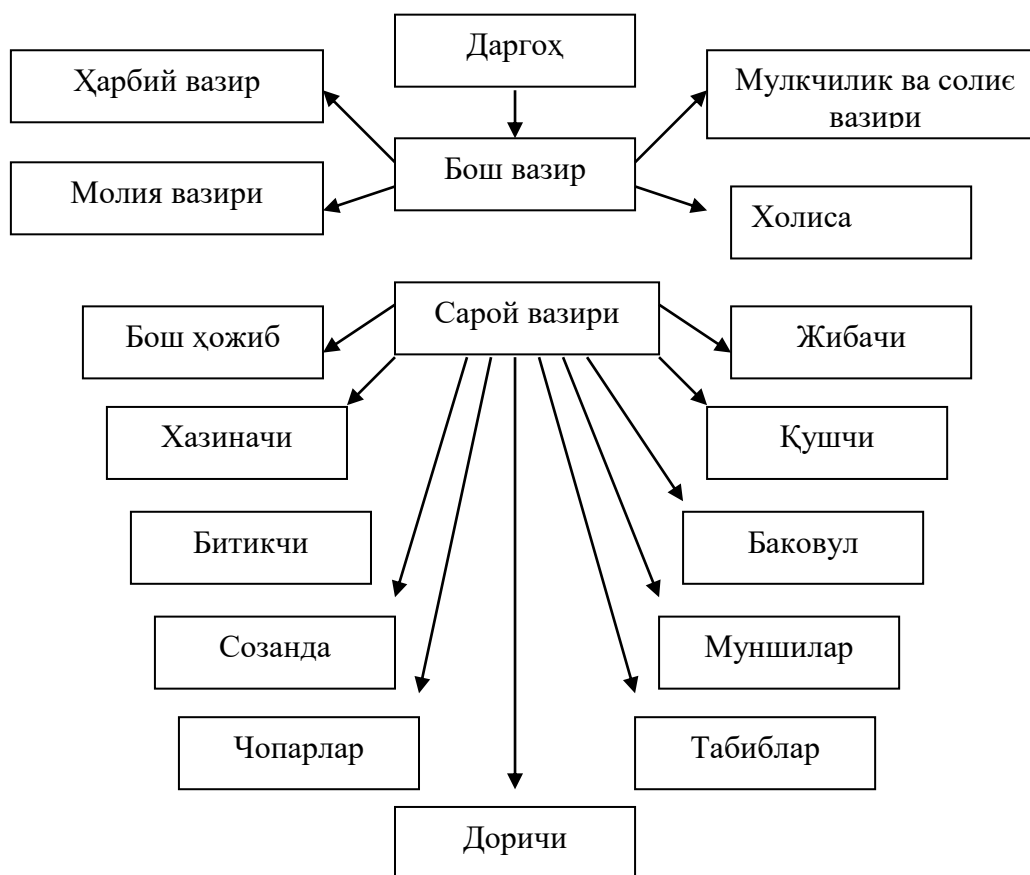
Nazorat savollari

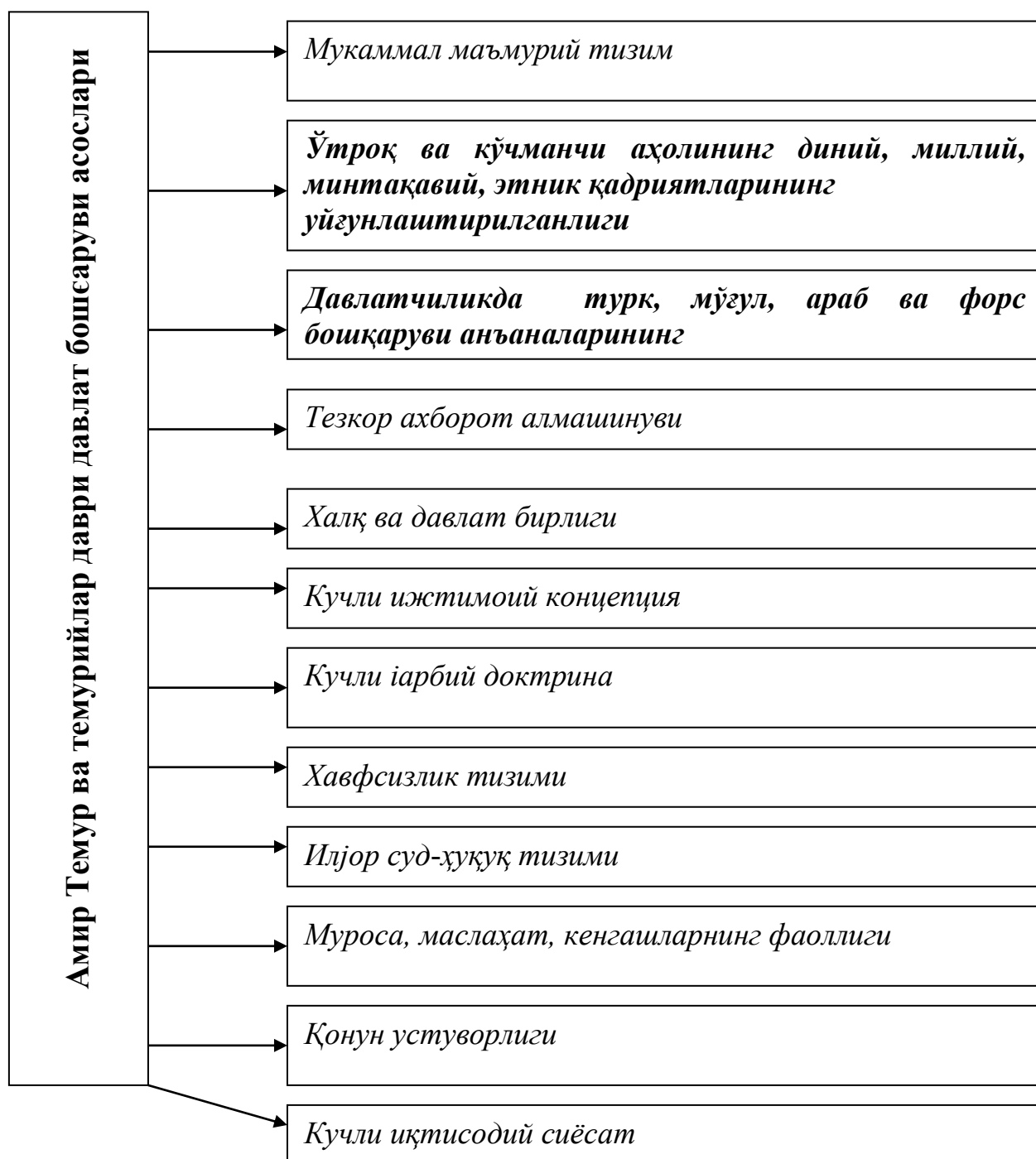
1. Amir Temur qanday vaziyatda siyosiy kurash maydoniga kirib keldi?
2. Amir Temurning buyuk tarixiy xizmatlari nimada?
3. Amir Temur tomonidan markazlashgan qudratli davlatga asos solininshi haqida gapirib bering
4. Amir Temur davrida shakillangan markaziy davlat boshqaruvi qanday tamoyillarga asoslangan edi?
5. Amir Temur va Temuriylar davri me'morchiligi haqida to'xtaling.
6. Amir Temur bunyod etgan bog'lar haqida nimalar bilasiz?
7. Temuriylar davrida hukm surgan soliq tizimi haqida tushuncha bering.
8. Mirzo Ulug'bek shaxsi to'g'risida nimalar deya olasiz?
9. Ulug'bek akademiyasi yutug'I va yuksak shuhratini asoslab bering.
10. Husayn Boyqaro davrida Xuroson davlatining iqtisodiy va madaniy yuksalishining muhim omillari haqida nimalar bilasiz?
11. Temuriylar sulolasi inqirozining asosiy sabablarini gapirib bering.
12. Temuriylar davrida xattotlik san'ati namoyondalaridan kimlarni bilasiz?
13. Temuriylar davridagi tasviriy va musiqa san'ati ravnaqi to'g'risida ma'lumot bering.
14. Alisher Navoiy shaxsini ta'riflab bering.
15. Alisher Navoiy ijod gulshani haqida nimalar bilasiz?

Amir Temurning shaxsiy fazilatlari	• Ma’rifatparvarlik, ilmparvarlik • Donishmandlik • Raiyatparvarlik • Adolatparvarlik • Kechirimlilik • Oliyjanoblik • Mardlik, bahodirlik • Qattiqqo’llik • Irodalilik • Jasurlik • Sobitlik, vazminlik, chidamlilik • Sabr-bardoshlik, insoflilik • Mehribonlik, muruvvatpeshalik
--	--

Amir Temur tomonidan markazlashgan qudratli davlatga asos solinishi	1361-1365-yillar Mo'g'iliston xoni Tug'luq Temur va uning o'g'li Ilyosxo'jaga qarshi urush. 1370-yili Amir Husaynga qarshi Balxga yurish va uni bartaraf etish. 1370-1371-yillarda Farg'ona, O'tror, YAssi, Toshkent, Hisor, Badaxshon, Qunduz bo'ysundirildi. 1381-yili Hirot, Seiston, Mozandaron, Saraxs, Sabzavor bo'ysundiriladi. 1371-1389-yillarda jami 7 marta Mo'g'iliston hukmdori Amir Qamariddinga qarshi jang-u jadallar olib borish va sharqiy, shimoliy hududlarning yurtga birlashtirilishi. 1371, 1373, 1375, 1379, 1388-yillarda Xorazmdagi so'fiylar sulolasi hukmdorlari: Husayn, YUsuf va Sulaymon So'fiylarga qarshi olib borilgan urushlar va Xorazmning yurt tarkibiga qo'shib olinishi.
---	--

TEMURIYLAR DAVLATI SIYOSIY TUZUMI

Mamlakatda diniy hokimiyat tizimi quyidagi tarzda boshqarilgan	SHayxulislom A'lam Qozikalon Sadri a'zam Muhtasib Qoziyi ahdos Qozi askar Mudarris Mutavalli
--	--

A. Temur va Temuriylar davrida bunyod etilgan me'moriy obidalar va bog'lar

Samarqandda:

Go'ri Amir maqbarasi
 SHohi Zinda ansambli majmui
 Ko'ksaroy
 Bo'stonsaroy
 Bibixonim masjidi va madrasasi
 Ulug'bek madrasasi
 Ulug'bek rasadxonasi
 Bog'i Dilkusho
 Bog'i Behisht
 Bog'i Jahonaro
 Bog'i Nav
 Bog'i Davlatobod
 Bog'i SHamol
 Bog'i Zag'on
 Bog'i maydon v.b.

Hiroat va uning atrofi:

Boysunqur Nigoristoni
 Gavharshodbegim madrasasi
 Ixlosiya madrasasi
 Xalosiya xonaqosi
 SHifoya shifoxonasi
 Husayn Boyqaro davrida qurilgan 300 dan ziyod noyob inshootlar: masjid-u madrasalar, maqbara-yu shifoxonalar, rabot-u karvonsaroylar, suv havzalari, ko'priklar v.b.

Toshkent atrofida qurilgan Zangiota maqbara majmui

Turkistonda Ahmad YAssaviy maqbara majmui

SHahrisabzda Oqsaroy majmui

Buxoro,
G'ijduvonda barpo etilgan masjid, madrasalar

Toshkent yaqinida **SHohruhiya** shahri qurilishi